

بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی
(مطالعه موردی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان)

Investigation for Student's Awareness in the Field of Civil Rights
(Case of Islamic Azad University Semnan Branch)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۲/۲۸، تاریخ ارزیابی: ۱۳۹۱/۱۰/۱۱، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۲/۱۰

A. Sharifi., (Ph.D) & F. Eslamieh.,
(M.A)

اصغر شریفی^۱ و فاطمه اسلامی^۲

Abstract: This research has been done to investigation for student's awareness in the field of Civil Rights. The research method was survey and its statistical population included all 8725 students in Islamic Azad University Semnan Branch. According to Krejcie and Morgan's table for determining sample size, determined 368 sample and chosen theme by classified random sampling method. A researcher – designed questionnaire was used for data collection. This questionnaire designed based on Marshal's (1992) citizenship act dimensions (civil, social and political) and which had 21 questions. The validity of research tool was confirmed by related experts, and its reliability was calculated through Cronbach Alpha .89. The gathered data analyzed by descriptive and inferential statistical methods (include one sample t-test, tow independent t-test and F). The results showed that student's awareness of Civil Rights was lower than average, and there are no meaningful deferent between girls and boys opinions in this area.

Key words: Civil Rights, civil, social, political.

چکیده: پژوهش حاضر به منظور بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی انجام شده است. روش تحقیق از نظر شیوه گردآوری اطلاعات توصیفی (پیمایشی) و از نظر هدف کاربردی بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان به تعداد $(N=8725)$ نفر بوده است. حجم نمونه مطابق با جدول «گرجسی و مورگان» ($n=368$) نفر برآورد گردید. که این تعداد به شیوه تصادفی ساده از جامعه آماری انتخاب شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای محقق ساخته با عنایت به ابعاد حقوق شهروندی «مارشال» (۱۹۹۲) مشتمل بر ۲۱ سؤال در مقیاس ۵ درجه‌ای بوده است. روایی پرسشنامه با اخذ نظرات چند تن از اساتید باتجربه و صاحب‌نظر بدست آمد. برای محاسبه پایایی آن نیز تعداد ۳۰ پرسشنامه بین جامعه آماری توزیع و با استفاده از آلفای کرونباخ، ضریب $0/89$ برآورد گردیده است. داده‌های گردآوری شده در دو سطح توصیفی و استنباطی همچون آزمون تی تک نمونه‌ای، آزمون تی برای دو گروه مستقل و آزمون لون و از طریق نرم‌افزار آماری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج بدست آمده نشان داد که میزان آگاهی دانشجویان دانشگاه سمنان از حقوق شهروندی در سطح ضعیفی قرار دارد. در بررسی مقایسه‌ای بین میزان آگاهی دانشجویان دختر و پسر از حقوق شهروندی نیز تفاوت معناداری مشاهده نشده است.

کلید واژه‌ها: شهروندی، حقوق، مدنی، اجتماعی، سیاسی

E-Mail: drasharifi@gmail.com

E-Mail: feslamieh@hotmail.com

۱. استادیار و مدیر گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن

۲. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

مقدمه

از جمله مفاهیم نوینی که امروزه به‌طور ویژه‌ای به آن پرداخته می‌شود و در نظریات اجتماعی، سیاسی و حقوقی جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است، «شهروندی»^۱ است. واژه‌ای که ریشه در سنت فکری یونان باستان داشته و «افلاطون»^۲ اولین فیلسوف و متفکر سیاسی بوده است که به این مفهوم در تئوری‌های سیاسی پرداخته است. وی در کتاب خود تحت عنوان «جمهوری» که در آن مدل مدینه فاضله را به خواننده معرفی کرده است، شهروندان را یکی از محورهای اصلی تاسیس دولت و حکومت مطلوب قرار می‌دهد. «ارسطو»^۳ نیز به بحث در زمینه شهروندی می‌پردازد و شهروند را کسی می‌داند که در حکمرانی و فرمانبرداری سهیم باشد. او معتقد است که یک شهروند خوب باید بداند که چگونه هم‌چون یک آزادمرد حکمرانی و چگونه همانند آزادمرد فرمانبرداری کند. مطابق این استدلال فرد با ترک زندگی خصوصی وارد دنیای سیاست می‌شود (نقیب‌زاده، ۱۳۸۳). اما این مفهوم امروزه به‌عنوان یک دغدغه برای بسیاری از کشورها درآمده است. زیرا در عصری زندگی می‌کنیم که نیاز به آگاهی و شناخت پیرامون مسائل مختلف نیازی بس بزرگ شناخته می‌شود. بر این اساس، هر ملتی سعی دارد تا افراد جامعه خود را با مقوله‌های شهروندی متناسب با باورها و هنجارهای ملی و شناخته شده آشنا سازد و از این طریق ویژگی‌هایی که یک شهروند خوب و مثمرتر می‌بایست از آن‌ها برخوردار باشد تا در عصر کنونی از سیر غافل‌جهانی باز نماند، به آن‌ها بیاموزد. یکی از مهم‌ترین این مقوله‌ها، آشنایی شهروندان یک جامعه با حقوق و وظایف خود است. به‌طوری که در پژوهش‌های مختلف از جمله کوگان^۴، ۱۹۹۷؛ لی^۵، ۱۹۹۹؛ وارن پرایور^۶، ۱۹۹۹، کلو و هولدن^۷، ۲۰۰۲؛ ان.سی.آرای.ال^۸، ۲۰۰۵، پی.سی.اس، ۲۰۰۴ و... به ضرورت آگاهی شهروندان یک کشور از حقوق و تکالیف شهروندی تاکید شده است.

حقوق شهروندی^۹، به‌عنوان رویکردی که به انواع حقوق انسانی در جامعه اشاره می‌کند، تعامل بین فرد و جامعه را جهت می‌دهد (پارکر^{۱۰}، ۲۰۰۰). این واژه، معمولاً همراه با واژه دولت مطرح

-
1. Citizenship
  2. Plato
  3. Aristotle
  4. Cogan
  5. Lee
  6. Warren Prior
  7. Clough & Holden
  8. North Central Regional Educational Laboratory
  9. Citizenship Rights
  10. Parker

گردیده و ظهور آن را می‌توان مصادف با پیدایش نخستین دولت‌های ملی دانست که همزمان با ظهور آن‌ها، حقوق شهروندی نیز مطرح گشت. «یونگ»^۱ (بی‌تا) استدلال می‌کند که «شهروندی» مجموعه‌ای از ارتباطات عمده بین مردمی است که می‌خواهند از حالت «طبیعت»^۲ یعنی حالتی از زندگی به صورت منزوی، فقیرانه، بدور از پاکیزگی و به صورت حیوانی جریان دارد، اجتناب ورزند. از این‌رو، شهروندی نوعی قرارداد اجتماعی است که هدف اصلی آن ارتقای رفاه و امنیت در سطح جامعه است و ضرورتاً به این امر می‌پردازد که افراد یک جامعه چگونه رفتار کنند تا به این هدف برسند (یونگ، بی‌تا، نقل از فتحی و دیبا، ۱۳۸۱). بنابراین می‌توان گفت که شهروندی به‌عنوان یک پایگاه و نقش اجتماعی مدرن و فراگیر، مجموعه‌ای به هم پیوسته از حقوق و وظایف برابر همگانی، ناظر بر احساس تعلق اجتماعی به جامعه و موثر در مشارکت همگانی، به‌همراه برخورداری عادلانه و منصفانه تمام اعضای جامعه از مزایا، منابع و امتیازهای فارغ از تعلقات نژادی، قومی، طبقاتی، فرهنگی و مذهبی است (نجاتی‌حسینی، ۱۳۸۰). در دین مبین اسلام به حقوق شهروندی (حق حیات، حق آزادی بیان و انتقاد، حق تعیین سرنوشت، حق امنیت، حق برابری و عدم تبعیض و...) تأیید و تأکید بسیار شده است و حتی آیات صریحی نیز در خصوص هر یک از آن‌ها وجود دارد. بنابراین با قاطعیت می‌توان گفت که در مقام مقایسه جایگاه حقوق شهروندی در میان ادیان و مکاتب بشری، اسلام در عالی‌ترین مرتبه قرار دارد؛ چه آن‌که به انسان در مقام «خلیفه‌اللهی» حقوق و آزادی‌های اجتماعی را داده و در عین حال او را مسئول و مکلف به شناختن خیر خود و دیگران دانسته است. اساساً در نظام حقوقی اسلام به‌طور کلی حق و تکلیف با هم وجود دارد. از دیگر سو، در این نظام حقوقی نوعی ضمانت اجرای تکلیفی و شرعی نیز به چشم می‌خورد. نکته مهم دیگر این‌که در جامعه اسلامی همه شهروندان از حقوق سیاسی و اجتماعی برخوردارند و در تمام شئون جامعه و حکومت مشارکت دارند که در این منظور، مفهوم شهروند حتی به غیر مسلمانان نیز اطلاق می‌شود. در خصوص مسئولیت شهروندان مسلمان در جامعه در قبال یکدیگر پیامبر اعظم (ص) می‌فرماید: هر کس شب را به صبح برساند در حالی که به امور مسلمین اهتمام ندارد، از مسلمانان نیست. از سوی دیگر از آن جهت که هدف اسلام، ساختن همه انسان‌ها و دعوت آن‌ها به احراز مقام «خلیفه‌اللهی» است، تعاون و همکاری در آن اهمیت به‌سزایی دارد، به‌طوری که در قرآن کریم به‌عنوان مهم‌ترین منبع حقوق اسلامی با آیاتی روبه‌رو می‌شویم که ما را به همکاری در کار خیر و عدم تعاون بر گناه و زشتی‌ها سفارش می‌کند که تمام این‌ها به‌خوبی نشان‌دهنده اهمیت و جایگاه خود و مشارکت جمعی در سرنوشت جامعه است. در سیره سیاسی اجتماعی معصومان (ع) نیز اهتمام به حقوق

1. Young
2. Nature

مردم و افراد جامعه بسیار زیاد بوده است. این امر، مبتنی بر تکریم دیگران و حفظ حرمت و حقوق آنها بود. در سیره مبارک پیامبر گرامی اسلام (ص) در موارد مختلفی چنین حقوقی برجسته شده است. آن حضرت همواره همراه تکریم، با دیگران برخورد کرده و مسلمانان را به اکرام دیگران فرا می خوانده است. آن بزرگوار در توصیه ای می فرماید: «هرکس برادر خویش را گرامی دارد، خدای را گرامی داشته است» (علامه مجلسی، نقل از بهروز لک، ۱۳۸۸). در شریعت اسلام از مسلمانان به عنوان شهروندان یک جامعه مبتنی بر آموزه های اسلامی خواسته شده همیشه در کارها به یاد خدا باشند و در کارهایشان انگیزه قربه الی... را حفظ کنند. مهم ترین تجلی همین باور اعتقادی و قلبی، ضمانت اجرای درونی است که در صورت وجود، از هر نوع ضمانت اجرای بیرونی قوی تر و تأثیرگذارتر است و مسئولان نیز باید زمینه بروز آن را در جامعه بیش از پیش فراهم کنند. مسؤولیت تک تک شهروندان مسلمان نسبت به مصالح عموم و فرد فرد همشهریان خود، کانونی ترین نقش را در تعریف و تحقق مفهوم شهروندی دارد و اسلام این معنا را با تأکید بر مفهوم «ولایت» متقابل شهروندان بر یکدیگر مورد تنفیذ قرار داده، به گونه ای که پایبندی به این تکلیف اساساً شرط ایمان است. در خصوص مبانی حقوق شهروندی در دین مبین اسلام هم البته صحبت های بسیار زده شده و مقالات و کتب بی شماری نیز به زیور طبع آراسته شده است اما نباید از دو اصل مهم غفلت کرد:

۱) کرامت انسانی: بی شک یکی از پایه های اعتقادی در نظام اسلامی، اصل کرامت و ارزش والای آدمی به عنوان خلیفه خداوند بر روی زمین می باشد که این اصل انسان را موجودی با ظرفیت ها و پتانسیل های بالایی از تعالی و تکامل متصور می سازد که با توانایی نامحدود خود و استعدادی که خدای متعال در وجود او نهاده است، می تواند تا بالاترین درجات کمال الهی رشد کرده و ارتقا یابد. اهمیت کرامت انسانی به خوبی در آیه ۷۰ سوره مبارکه اسراء آمده است که در این آیه خداوند می فرماید: «ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم.» در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به این مسأله اشاره شده است و به ویژه در بند شش اصل دوم قانون اساسی از «کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا» به عنوان یکی از پایه های اصل نظام جمهوری اسلامی ایران نام برده شده است.»

۲) نظارت همگانی: بی تردید کامل ترین نظام سیاسی، نظامی است که در درون خود عوامل تضمین بقا را داشته باشد و بتواند با عواملی که جزء عناصر آن نظام است، زمینه رشد عوامل منفی را در درون خویش منتفی سازد و از مصونیت ذاتی در برابر چنین خطرات عظیمی برخوردار گردد و دین مبین اسلام به وضوح دارای این خصیصه پرفایده است. اصل اسلامی نظارت عمومی و همه مسؤول هم بودن، وظیفه همگانی و متقابل دعوت به خیر و امر به معروف و نهی از منکر که در آیه یکصد و دهم سوره مبارکه آل عمران به آن اشاره شده است، در حقیقت

بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی...

به نظام اسلامی چنان توانایی را می‌بخشد که به صورت مداوم سطح آگاهی‌های مردم و کارآیی و قدرت داخلی را تا آن حد بالا ببرد که هرگز قدرتش به فساد کشیده نشود (بی‌نا، ۱۳۸۷).

در تئوری‌های جدید، حقوق شهروندی مفهوم عام و گسترده‌ای یافته است و شامل هر اقدام و عملی می‌گردد که سبب اعتلا و آرامش روحی و جسمی اشخاص شود. بنابراین حقوق شهروندی بخشی از حقوق گسترده و ریشه داری است که به نام حقوق بشر شناخته می‌شود. حقوق شهروندی مدرن جدای از حقوق بشر به شمار می‌آید. این استقلال بدین مفهوم است که باید با دید و نگاهی خاص این علم را تعریف و تشریح کرد زیرا کارکردهای آن متفاوت از حقوق بشر است. حقوق شهروندی، به روابط شهرنشینان با همدیگر و رابطه ایشان با ارگان‌های دولتی دلالت دارد و از این لحاظ باید آن را تفسیر خاصی از حقوق شهروندی به مفهوم عام به‌شمار آورد. حقوق شهروندی رابطه دولت و شهروندان را مشخص می‌کند. حقوق شهروندی مورد نظر ما همان قواعدی است که مرتبط با دولت می‌باشد. پس حقوق شهروندی در ظرفیت مشارکت مردم اثر دارد. بنابراین قطعاً آگاهی از آن نیز بر میزان مشارکت اثرگذار است (علوی، ۱۳۷۹). از نظر «مارشال»^۱ (۱۹۹۲) که از پیشگامان معاصر نظریه شهروندی است، «شهروندی» پایگاهی است که به تمامی افراد که عضو تمام عیار اجتماع هستند، داده شده است. این افراد همگی دارای جایگاه برابر و حقوق، وظایف و تکالیف مناسب با این پایگاه هستند. هیچ اصل فراشمولی نیز برای تعیین حقوق و وظایف شهروندی وجود ندارد و حقوق و وظایف شهروند نیز به موجب قانون، تثبیت و حمایت می‌شود. «مارشال» (۱۹۹۲) حقوق شهروندی را در رویکردی تکاملی و تاریخی را به سه بعد تقسیم کرده است:

۱. حق آزادی و شهروندی مدنی:^۲ یکی از حقوق سه گانه شهروندی، «حق آزادی» است که به معنای برخورداری از حق آزادی بیان، آزادی اندیشه، آزادی انتخاب مذهب، آزادی مالکیت، آزادی قلم و مانند آن است. در نظریه مارشال «شهروندی مدنی» ناظر به برخورداری از حق آزادی با چنین مصادیقی است.

۲. حق رفاه و شهروندی اجتماعی:^۳ دومین بعد از حقوق شهروندی، «حق رفاه» است که به معنای برخورداری از تامین اجتماعی، امنیت اجتماعی، بهداشت و آموزش همگانی می‌باشد. در نظریه شهروندی مارشال «شهروندی اجتماعی» به مفهوم برخورداری اعضای جامعه از حق رفاه است. در اینجا، مارشال به نقش دولت رفاه که تامین‌کننده چنین حقوقی است تاکید خاصی دارد.

-
1. Thomas Humphrey Marshall
  2. Civic Citizenship
  3. Social Citizenship

۳. حق مشارکت و شهروندی سیاسی: ^۱ و بالاخره سومین حق شهروندی، «حق مشارکت» است که به معنای برخورداری از حق رای، شرکت در انتخابات و مشارکت کردن در امور سیاسی جامعه است. مارشال «شهروندی سیاسی» را با چنین نسبت می‌دهد (مارشال، ۱۹۹۲، نقل از نجاتی حسینی، ۱۳۸۲).

پژوهش‌های بسیاری در زمینه شهروندی و میزان آگاهی شهروندان قرن بیست‌ویک از حقوق و وظایف شهروندی در داخل و خارج از کشور انجام شده است که در ادامه به ذکر برخی از آن‌ها می‌پردازیم: «ایزدی و همکاران» (۱۳۸۷) با هدف سنجش میزان دانش شهروندی و آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان در فرایند جهانی شدن، پژوهشی تحت عنوان جهانی شدن و ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه پردیس مازندران انجام داده‌اند. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داده است که دانشجویان از دانش شهروندی بالایی برخوردارند و میانگین آگاهی از حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان در حد متوسط بوده است. «اسکندری» (۱۳۸۶) پژوهشی تحت عنوان بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با میزان آگاهی از حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه سراسری و آزاد تبریز در مقطع کارشناسی انجام داده است. نتایج به دست آمده نشان داده است که میزان آگاهی از حقوق شهروندی دانشجویان متوسط و کمی بیش از آن است، بین میزان مشارکت اجتماعی و میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه‌ای معنادار وجود دارد، بین تعهد شهروندی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه وجود دارد و همچنین بین نگرش به مشارکت اجتماعی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه وجود دارد. «عیدی» (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان تبیین جامعه شناختی آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی دانشجویان دانشگاه اصفهان در پی شناخت مهم‌ترین عوامل اجتماعی اقتصادی مؤثر بر موضوع مورد پژوهش بوده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان داده است که بین جنسیت، پایگاه اجتماعی اقتصادی، هویت اجتماعی، استفاده از وسایل ارتباط جمعی و دینداری با آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی رابطه وجود داشته است و بین سن و آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی رابطه وجود نداشته است. «ولی‌پور» (۱۳۸۶) با بررسی میزان دانش، نگرش و مهارت شهروندی دانشجویان و همچنین میزان آموزش حیطه‌های ذکر شده در دانشگاه نشان می‌دهد که میانگین دانش شهروندی دانشجویان پایین‌تر از حد متوسط و میانگین نگرش و مهارت شهروندی بالاتر از حد متوسط است. از طرف دیگر، نظرات اساتید در این پژوهش بیانگر آن است که آموزش عالی در پرورش حیطه‌های شهروندی چندان موفق نبوده است. «شیانی» (۱۳۸۱) در

1. Political Citizenship

بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی...

پژوهشی به تحلیل جامعه‌شناختی از وضعیت شهروندی در استان لرستان پرداخته است. وی در این پژوهش، شهروندی را دارای دو اصل مهم می‌داند: یکی موقعیتی که افراد بر حسب حقوق و مسئولیت‌هایشان کسب می‌کنند و دیگری شرایطی که جامعه برای کسب یا اعطای این موقعیت پدید می‌آورد. شهروندی پیوندهای میان افراد و جامعه را در قالب حقوق، تعهدات و مسئولیت‌ها منعکس می‌سازد و چارچوبی برای تعامل افراد، گروه‌ها و نهادها ارائه می‌کند. پژوهش براساس مدل ترکیبی ساخت یافته است و نشان می‌دهد شهروندی می‌تواند از رویکردهای فرد گرایانه و جمع‌گرایانه مورد بررسی قرار گیرد. نگرش‌های لیبرال بر حقوق فردی تمرکز یافته و تفسیرهای جمهوری خواهان بر تعهدات و وظایف تأکید دارند و نظریه ترکیبی، وابستگی متقابل میان حقوق و وظایف را در نظر می‌گیرد. در ادامه محقق میزان آگاهی از حقوق شهروندی را ۵۹ درصد در حد متوسط و میزان آگاهی از وظایف شهروندی را ۶۴ درصد برآورد کرده است.

«پیترسون و نالز»^۱ (۲۰۰۹) پژوهشی را با هدف کشف میزان آگاهی دانشجویان معلمان که در زمینه برنامه‌های آموزش و پرورش انگلستان به‌عنوان متخصصین برنامه‌های آموزشی در حال فارغ‌التحصیل شدن بوده و مسئولیت آموزش و تربیت دانش‌آموزان رده سنی ۱۱-۱۸ سال را بر عهده داشتند، از «شهروندی فعال» انجام دادند. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داده است که ۴۷ درصد از دانشجویان معلمان آگاهی زیادی نسبت به مفهوم شهروند فعال داشتند و قویا موافق بودند که شهروند فعال بودن یک مفهوم منطقی و منسجم می‌باشد در حالی که ۳۵ درصد قویا با این گفته مخالفت کرده بودند. «کوتسلینی»^۲ (۲۰۰۸) مطالعه‌ای در دانشگاه علوم تربیتی قبرس در بین دانشجویان معلمان انجام داده و دیدگاه آنان را در مورد مفاهیم شهروندی هم‌چون ملیت، جامعه و حقوق بشر مورد بررسی قرار داده است. نتایج این مطالعه نشان داد که دانشجویان معلمان به‌طور پیوسته درباره مفاهیم حقوق بشر، فرهنگ و سیاست به بحث و گفتگو با یکدیگر می‌پردازند. آنها استدلال می‌کنند که معنای شهروندی در اروپا و کشورهای مختلف متفاوت است. بنابراین، برای موفقیت و کامیابی در جهانی که به شدت چندفرهنگی شده است، ایجاد شرایطی ویژه برای آموزش شهروندی به دانش‌آموزان بسیار ضروری است. «چیودو و مارتین»^۳ (۲۰۰۵) بعد از واقعه یازده سپتامبر و جنگ با عراق، جهت آگاهی از میزان درک دانش‌آموزان آمریکایی کلاس هشتم تا یازدهم از مفهوم «شهروندی» پژوهشی تحت عنوان «دانش‌آموزان چه درکی از مفهوم شهروندی دارند؟ تحلیل مفهوم شهروندی در میان دانش‌آموزان دبیرستانی» در کشور آمریکا انجام دادند. آن‌ها در این پژوهش نظر دانش‌آموزان را در سه مقوله جویا شدند. اول

1. Andrew Peterson & Catherine Knowles
2. Koutselini
3. John Chiodo & Leisa Martin

این‌که، از نظر دانش‌آموزان مهم‌ترین ویژگی یک شهروند خوب چیست؟ دوم این‌که، دانش‌آموزان برای اینکه یک شهروند خوب محسوب شوند، در زندگی چه کاری انجام می‌دهند؟ و بالاخره اینکه، دانش‌آموزان چه فعالیت‌های مدنی انجام می‌دهند؟ در این پژوهش چهار مولفه کمک به دیگران، اطاعت از قانون، میهن پرستی و احترام به دیگران به‌عنوان پاسخ دانش‌آموزان به سئوال‌های در نظر گرفته شده بود. پاسخ دانش‌آموزان به سئوال اول نشان داد که بیشتر آن‌ها، کمک به دیگران را مهم‌ترین ویژگی یک شهروند خوب می‌دانند. هم‌چنین در رابطه با سئوال دوم نیز دانش‌آموزان، کمک به دیگران را به‌عنوان مهم‌ترین کاری که آن‌ها می‌توانند در زندگی انجام دهند تا یک شهروند خوب به حساب آیند، عنوان کرده بودند. در رابطه با سئوال سوم نیز بیشتر پاسخ دانش‌آموزان حاکی از آن بود که آن‌ها هیچ‌گونه تمایلی به شرکت در رای دادن و انجام فعالیت‌های سیاسی ندارند. به‌طور کلی نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن است که دانش‌آموزان بیشتر نوع دوست هستند. آن‌ها به جنبه سیاسی شهروندی توجهی نکرده و نگرش آن‌ها نسبت به شهروندی، ریشه در خدمات و جنبه‌های اجتماعی این مفهوم دارد.

با توجه به مطالبی که گفته شد، میزان آگاهی شهروندان یک جامعه نسبت به حقوق و وظایف خود به این دلیل که از این طریق بتوانند حقوق خود را مطالبه و وظایف خود را نیز به درستی انجام دهند، بسیار مهم و ضروری جلوه می‌نماید. اهمیت حقوق شهروندی به آن درجه است که در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نیز تاکید شده است که جامعه در افق ۲۰ ساله باید به سوی جامعه‌ای توسعه‌یافته متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی حرکت کند و هم‌چنین بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی تاکید شده است؛ به طوری که هر فرد ایرانی در سال ۱۴۰۴ باید از رفاه ملی، امنیت ملی و تولید ملی برخوردار باشد. به‌همین دلیل، در این تحقیق محققان درصد هستند تا میزان آگاهی دانشجویان دانشگاه آزاد سمنان از حقوق شهروندی را از طریق چهار سئوال زیر مورد بررسی قرار دهند:

- میزان آگاهی دانشجویان از حقوق مدنی تا چه اندازه است؟
- میزان آگاهی دانشجویان از حقوق اجتماعی تا چه اندازه است؟
- میزان آگاهی دانشجویان از حقوق سیاسی تا چه اندازه است؟
- آیا بین پاسخ نمونه‌های مورد مطالعه در مورد میزان آگاهی از حقوق شهروندی بر حسب جنسیت تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش پژوهش

نوع تحقیق: این تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی و روش انجام آن، توصیفی (پیمایشی) است. جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری: جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان سال دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان به تعداد (N=8725) نفر تشکیل داده‌اند. حجم نمونه مطابق با جدول «گرجسی و مورگان»^۱ (n=368) نفر برآورد گردید که این تعداد به شیوه تصادفی ساده از جامعه آماری انتخاب شدند (جدول ۱).

جدول ۱. توزیع جامعه و نمونه تحقیق

جنسیت	جامعه	نمونه	درصد
زن	۱۷۹۵	۷۶	۲۰
مرد	۶۹۳۰	۲۹۲	۸۰
کل	۸۷۲۵	۳۶۸	۱۰۰

ابزار و روش گردآوری اطلاعات: ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته مشتمل بر ۲۱ سؤال در طیف پنج درجه‌ای در بر گیرنده ابعاد حقوق شهروندی «مارشال» (۱۹۹۲) بوده است. به طوری که عدد ۱ نشانگر کمترین ارزش و عدد ۵ نشانگر بیشترین ارزش بوده است. روایی صوری^۲ پرسشنامه با اخذ نظرات چند تن از اساتید باتجربه و صاحب‌نظر تایید گردید. برای تعیین پایایی^۳ پرسشنامه نیز یک مطالعه مقدماتی بر روی ۳۰ نفر از جامعه آماری (به غیر از نمونه اصلی) انجام شد و ضریب پایایی کل پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ^۴ ۰/۸۹ محاسبه شد (جدول شماره ۲). داده‌های مورد نیاز پژوهش نیز به سه روش کتابخانه‌ای، جستجوی اینترنتی و میدانی جمع‌آوری گردیده است.

1. Krejcie & Morgan
2. Face Validity
3. Reliability
4. Cronbach's Alpha

جدول ۲. نتایج ضرایب پایایی پرسشنامه‌های تحقیق

ضریب آلفای کرونباخ	تعداد سئوالات	آزمودنی‌ها	مولفه‌ها
۰/۷	۷	۳۰	حقوق مدنی
۰/۷۴	۷	۳۰	حقوق اجتماعی
۰/۷۸	۷	۳۰	حقوق سیاسی
۰/۸۹	۲۱	۳۰	کل مولفه‌ها

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات: تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از اجرای پرسشنامه در دو سطح توصیفی و استنباطی صورت گرفته است. در سطح توصیفی برای هریک از متغیرهای زمینه‌ای پژوهش، جدول توزیع فراوانی، نمودار، شاخص‌های مرکزی، پراکندگی و توزیع نمرات محاسبه و ترسیم شده است. در سطح استنباطی نیز با توجه به هر یک از سوالات پژوهش، از آزمون‌های تی تک نمونه‌ای، تی مستقل و لون از طریق نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شده است.

یافته‌ها

سؤال ۱: میزان آگاهی دانشجویان از حقوق مدنی تا چه اندازه است؟

نتایج به‌دست آمده از آزمون تی تک نمونه‌ای (جدول ۳) نشان می‌دهد که تی محاسبه شده (۷/۵۴-) با درجه آزادی ۳۶۷ برای آزمون‌های دو دامنه در سطح ۰/۰۵ بزرگتر از مقدار بحرانی تی (۱/۹۶) می‌باشد، بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت بین میانگین مشاهده شده (۲/۷۱) و میانگین جامعه (۳) رد شده و نتیجه گرفته می‌شود که بین میانگین مشاهده شده و میانگین جامعه تفاوت معناداری وجود دارد. اما، چون تی محاسبه شده منفی است، بنابراین میانگین مشاهده شده کوچک‌تر از میانگین جامعه است. در نتیجه، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق مدنی در نمونه‌های مورد مطالعه پایین‌تر از متوسط جامعه است. به بیان دیگر، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق مدنی در سطح ضعیفی قرار دارد.

1. Statistical Package for the Social Sciences

جدول ۳. آزمون تی تک نمونه‌ای برای بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق مدنی

میانگین جامعه = ۳									
t بحرانی جدول در سطح معناداری $0.05 = 1/96$									
تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	تفاوت میانگین	ضریب اطمینان ۹۵٪ برای تفاوت‌ها	
								حد بالا	حد پایین
۳۶۸	۲/۷۱۷۴	۰/۷۱۸۱۲	۰/۰۳۷۴۳	-۷/۵۴۹	۳۶۷	۰/۰۰۰۱	-۰/۲۸۲۶۱	-۰/۳۵۶۲	-۰/۲۰۹۰

سؤال ۲: میزان آگاهی دانشجویان از حقوق اجتماعی تا چه اندازه است؟

نتایج به دست آمده از آزمون تی تک نمونه‌ای (جدول ۴) نشان می‌دهد که تی محاسبه شده ($-۳۴/۶۰$) با درجه آزادی ۳۶۷ برای آزمون‌های دو دامنه در سطح 0.05 بزرگتر از مقدار بحرانی تی ($1/96$) می‌باشد، بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت بین میانگین مشاهده شده ($1/95$) و میانگین جامعه (3) رد شده و نتیجه گرفته می‌شود که بین میانگین مشاهده شده و میانگین جامعه تفاوت معناداری وجود دارد. اما، چون تی محاسبه شده منفی است، بنابراین میانگین مشاهده شده کوچکتر از میانگین جامعه است. در نتیجه، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق اجتماعی در نمونه‌های مورد مطالعه پایین‌تر از متوسط جامعه است. به بیان دیگر، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق اجتماعی در سطح ضعیفی قرار دارد.

جدول ۴. آزمون تی تک نمونه‌ای برای بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق اجتماعی

میانگین جامعه = ۳									
t بحرانی جدول در سطح معناداری $0.05 = 1/96$									
تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	تفاوت میانگین	ضریب اطمینان ۹۵٪ برای تفاوت‌ها	
								حد بالا	حد پایین
۳۶۸	۱/۹۵۴۶	۰/۵۷۹۵۴	۰/۰۳۰۲۱	-۱/۶۰۵۴۳۴	۳۶۷	۰/۰۰۰۱	-۱/۰۴۵۴۲	-۱/۱۰۴۸	-۰/۹۸۶۰

سؤال ۳: میزان آگاهی دانشجویان از حقوق سیاسی تا چه اندازه است؟

نتایج به دست آمده از آزمون تی تک نمونه‌ای (جدول ۵) نشان می‌دهد که تی محاسبه شده (۱۶/۶۸-) با درجه آزادی ۳۶۷ برای آزمون‌های دو دامنه در سطح ۰/۰۵ بزرگتر از مقدار بحرانی تی (۱/۹۶) می‌باشد، بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت بین میانگین مشاهده شده (۲/۳۶) و میانگین جامعه (۳) رد شده و نتیجه گرفته می‌شود که بین میانگین مشاهده شده و میانگین جامعه تفاوت معناداری وجود دارد. اما، چون تی محاسبه شده منفی است، بنابراین میانگین مشاهده شده کوچکتر از میانگین جامعه است. در نتیجه، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق اجتماعی در نمونه‌های مورد مطالعه پایین‌تر از متوسط جامعه است. به بیان دیگر، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق اجتماعی در سطح ضعیفی قرار دارد.

جدول ۵. آزمون تی تک نمونه‌ای برای بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق سیاسی

میانگین جامعه = ۳									
t بحرانی جدول در سطح معناداری ۰/۰۵ = ۱/۹۶									
تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین	t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	تفاوت میانگین	ضریب اطمینان ۹۵٪ برای تفاوت‌ها	
								حد پایین	حد بالا
۳۶۸	۲/۳۳۶۶	.76297	۰/۰۳۹۷۷	۰/۱۶۸۱۱۶	۳۶۷	۰/۰۰۰۱	۰/۱۶۶۳۴۳	-۰/۱۷۴۱۶	-۰/۵۸۵۲

سؤال ۴: آیا بین پاسخ نمونه‌های مورد مطالعه در مورد میزان آگاهی از حقوق

شهروندی بر حسب جنسیت تفاوت معناداری وجود دارد؟

نتایج به دست آمده از آزمون تی مستقل برای متغیر جنسیت (جدول ۶) نشان می‌دهد که تی‌های محاسبه شده با درجه آزادی ۳۶۷ و در سطح معناداری ۰/۰۵ برای مقایسه میانگین نمرات به دست آمده در تمام ابعاد (حقوق مدنی، اجتماعی و سیاسی) کوچکتر از مقدار بحرانی جدول تی می‌باشند، بنابراین فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت بین میانگین نمرات آزمودنی‌ها تایید می‌شود و نتیجه می‌گیریم که بین نظرات آزمودنی‌ها در مورد میزان آگاهی از حقوق شهروندی از نظر جنسیت، تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول ۶. آزمون تی مستقل برای مقایسه تفاوت میانگین پاسخ نمونه‌های مورد مطالعه در مورد میزان آگاهی از حقوق شهروندی بر حسب جنسیت

t بحرانی جدول در سطح معناداری $0/05 = 1/96$									
Sig	df	t	آزمون لون ^۱ (همسانی واریانس‌ها)		انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	جنس	
			Sig	F					
۰/۰۹۹	۳۶۶	۱/۶۵۲	۰/۲۰۰	۱/۶۴۶	۰/۶۳۸۱۷	۲/۸۳۸۳	۷۶	زن	حقوق
					۰/۷۳۵۲۶	۲/۶۸۵۹	۲۹۲	مرد	مدنی
۰/۰۸۷	۳۶۶	-۱/۷۱۳	۰/۸۱۹	۰/۰۵۳	۰/۵۹۱۵۴	۱/۵۸۳۴	۷۶	زن	حقوق
					۰/۵۷۴۴۸	۱/۹۸۰۹	۲۹۲	مرد	اجتماعی
۰/۱۷۰	۳۶۶	۱/۲۸۰	۰/۰۳۴	۴/۵۱۵	۰/۸۳۷۰۹	۲/۴۴۳۶	۷۶	زن	حقوق
					۰/۷۴۱۴۸	۲/۳۰۸۷	۲۹۲	مرد	سیاسی

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با توجه به ضرورت آگاهی شهروندان قرن بیست و یک از حقوق و تکالیف خود در جامعه، به بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی پرداخت. با توجه به داده‌های به‌دست آمده و تحلیل‌های صورت گرفته، نتایج کلی پژوهش نشان داد که میزان آگاهی دانشجویان دانشگاه سمنان از حقوق شهروندی در تمام ابعاد سه گانه (حقوق مدنی، حقوق اجتماعی و حقوق سیاسی) پایین‌تر از متوسط جامعه است. به بیان دیگر، میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی در سطح ضعیفی قرار دارد. نتایج حاصل از این یافته با نتایج پژوهش نظافتی‌پایانی و همکاران (۱۳۸۹)، ایزدی و همکاران (۱۳۸۷)، اسکندری (۱۳۸۶) و شیانی (۱۳۸۱) که در پژوهش‌های خود نشان دادند میزان آگاهی جامعه مورد مطالعه‌شان از حقوق شهروندی در حد متوسط بوده است؛ همسو می‌باشد و یافته‌های محقق را در زمینه ضعف آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی تایید می‌کند. اما نتیجه حاصل از این یافته با یافته‌های پژوهش اسکافی (۱۳۸۶) که نشان داد بیش از ۷۰ درصد نمونه مورد مطالعه وی از حقوق و تکالیف شهروندی آگاهی زیادی دارند، همخوانی ندارد. که از دلایل این عدم همخوانی می‌توان به مواردی همچون تفاوت در جامعه آماری، متفاوت بودن چارچوب نظری تحقیق، زمان انجام تحقیق و... اشاره نمود. همچنین نتایج حاصل از بررسی مقایسه‌ای بین نظرات دانشجویان در

1. Levene's Test for Equality of Variances

مورد میزان آگاهی از ابعاد سه‌گانه حقوق شهروندی از نظر جنسیت تفاوت معناداری را نشان داد. نتایج حاصل از این یافته با نتایج پژوهش عیدی (۱۳۸۶) و اسکافی (۱۳۸۶) که نشان دادند بین نظرات جامعه مورد مطالعه‌شان تفاوت معناداری از نظر جنسیت وجود داشته است، همخوانی ندارد.

جان کلام این‌که، با توجه به آیات قرآن کریم و تعالیم بزرگان دین درمی‌یابیم که نخستین حق انسان، شناخت جایگاه حقیقی خویش است و با این شناخت به وظایف خود به عنوان بالاترین مخلوق پی می‌برد. از دیدگاه امام سجاد (ع) اولین حق انسان، حق نفس (میرتقی، ۱۳۷۱، نقل از ابن‌تراب، ۱۳۸۵) سپس حق تک‌تک اعضاء و پس از آن حقوق اموال و افراد اجتماع بیان گردیده است (همان منبع). بر این اساس، شهروندان یک کشور می‌بایست نسبت به مسئولیت‌ها، حقوق و هویت‌های چندگانه خود آگاهی و درک داشته باشند. کسب این آگاهی، هم مستلزم آموزش حقوق انسانی و هم فراهم نمودن محیطی مناسب برای یادگیری است که در آن فرصت جستجو، تقویت احساسات و انتخاب برای افراد فراهم باشد (اسلر و استارکی^۱، ۲۰۰۵). به همین دلیل است که «دورکیم»^۲ (۲۰۰۴) تاکید می‌کند آموزش شهروندی هم‌چون توانایی کار کردن با دیگران به صورت گروهی و مشارکتی؛ پذیرفتن مسئولیت‌های اجتماعی؛ درک، تفاهم و تحمل تفاوت‌های فرهنگی؛ تفکر انتقادی؛ حل تعارضات خود با دیگران با روش‌های مسالمت‌آمیز و... را باید در درس‌های ملموس و عینی مدارس و در مقطع تحصیلی ابتدایی، متوسطه و دانشگاهی به‌گونه‌ای گنجانده که فرد شهروند پس از آن آموزش‌ها بتواند با الزامات و نیازهای زندگی در جهان فردا همسازي داشته باشد (دورکیم، ۲۰۰۴، نقل از آقازاده، ۱۳۸۵). زیرا نظام آموزشی پس از خانواده بیشترین نقش را در بالا بردن سطح آگاهی افراد و آشنا نمودن آن‌ها با حقوق و تکالیف شهروندی در جامعه دارد. بنابراین لازم است تا موسسات آموزشی به‌عنوان بازیگران کشوری، تلاش نمایند تا به آموزش و پرورش شهروندانی فعال بپردازند و دانشجویان را که نمایندگان اجتماع و به‌عبارتی منعکس‌کننده افکار جامعه هستند، طوری پرورش دهند که در فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و مدنی حضوری چشمگیر و پرجنب و جوش داشته باشند (لی^۳، ۲۰۰۹) و به‌طور طبیعی بتوانند به حقوق خود دست یابند.

---

1. Osler & Starkey

2. Durkheim

³ Li

منابع

قرآن کریم

آقازاده، احمد (۱۳۸۵). اصول و قواعد حاکم بر فرآیند تربیت شهروندی و بررسی سیر تحولات و ویژگی‌های اینگونه آموزش‌ها در کشور ژاپن. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. سال پنجم، شماره ۱۷، پاییز ۱۳۸۵، صص ۴۵-۶۶.

ابن‌تراب، مریم (۱۳۸۵). حقوق شهروندی از دیدگاه حضرت علی (ع). قابل دسترسی در: www.isuw.ac.ir

اسکندری، زهرا (۱۳۸۶). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با میزان آگاهی از حقوق شهروند در بین دانشجویان دانشگاه سراسری و آزاد تبریز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

اسکافی، مریم (۱۳۸۶). بررسی میزان آگاهی جوانان از حقوق و تکالیف شهروندی و عوامل موثر بر آن در شهر مشهد. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. سال چهارم. شماره ۹. صص ۳۳-۱.

ایزدی، صمد؛ ایران‌نژاد، منصوره؛ جعفری کرفستانی، زهرا؛ زارعی ساروکلائی، مائده (۱۳۸۷). جهانی شدن و ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی. مجموعه مقالات هشتمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران: جهانی شدن و بومی ماندن برنامه‌های درسی: چالش‌ها و فرصت‌ها. آبان ۱۳۸۷، صص ۹۴۷-۹۳۱.

بهروزلک، غلامرضا (۱۳۸۸). کرامت انسانی و شهروندی متعهد در دولت کریمه. فصلنامه علمی و تخصصی انتظار موعود. شماره ۳۱. زمستان ۸۸.

بی‌نا (۱۳۸۷). مبانی حقوق شهروندی در اسلام. قابل دسترسی در: سایت خبرگزاری آینده روشن. شیانی، ملیحه (۱۳۸۱). تحلیلی جامعه شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان. مجله انجمن جامعه شناسی ایران. شماره ۳. صص ۸۰-۶۰.

علوی، علیرضا (۱۳۷۹). بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارب جهانی و ایران). تهران: سازمان شهرداری‌های کشور.

عیدی، ولی (۱۳۸۶). تبیین جامعه شناختی آگاهی از حقوق و تکالیف شهروندی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه اصفهان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه اصفهان.

فتحی‌واجارگاه، کورش؛ دیبا‌واجاری، طلعت (۱۳۸۱). تربیت شهروندی. تهران: فاخر. نجاتی‌حسینی، محمود (۱۳۸۰). بررسی جایگاه مفهوم شهروندی در قانون شهرداری ایران. تهران: سازمان شهرداری‌های کشور.

نجاتی‌حسینی، محمود (۱۳۸۲). واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران (۱۳۸۰-۱۳۷۶). رساله دکتری. چاپ نشده، دانشگاه علوم و تحقیقات، دانشکده علوم اجتماعی.

نظافتی‌پایانی، یوسف؛ آراسته، حمیدرضا؛ عنایتی، ترانه (۱۳۸۹). بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی با تاکید بر نقش برنامه درسی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی. سال چهارم. شماره ۱۶. بهار ۱۳۸۹. صص ۶۷-۵۳.

نقیب‌زاده، نیرعبدالحسین. (۱۳۸۳). نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش. تهران: طهوری. ولی‌پور، رقیه (۱۳۸۶). بررسی حیطه‌های شهروندی در نظام آموزش عالی از دیدگاه اساتید و دانشجویان: مطالعه موردی در دانشگاه مازندران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه مازندران.

Chiodo, John J & Martin, Leisa A (2005). *What Do Student Have to Say About Citizenship? An Analysis of the Concept of Citizenship Among Secondary Education Students*. Journal of Social Studies Research. Manhattan: Spring 2005. Vol 29. No 1. P 23-31.

Clough, Nick & Holden, Cathie (2002). *Education for Citizenship: Ideas into Action (A Practical Guide for Teachers of Pupils aged 7-14)*. London: Routledge Falmer.

Cogan, Yand & Ray, D (1997). *Citizenship Education for the 21st Century*. London: Cogan page LTD.

Koutselini, Mary (2008). *Citizenship Education in Context: Student Teacher Perceptions of Citizenship in Cyprus*. Intercultural Education, Vol 19, No 2 . PP: 163-175. April 2008.

Lee, W, O (1999). *Qualities of Citizenship for the New Century: Perceptions of Asian Educational Leaders. Paper Presented at the Fifth UNESCO-ACEID International Conference on Refoming Learning, Curriculum and Pedagogy*. Bangkok ,Thailand 13- 16DC.

Li, Jun (2009). *Fostering Citizenship in China's Move from Elite to Mass Higher Education: An Analysis of Students' Political Socialization and Civic Participation*. International Journal of Educational Development, Vol 29, No 4, PP: 382-398. July 2009.

NCREL (2005). *21st Century Skills: Literacy in the Digital Age*. [Online] at: www.metiri.com

Osler, Audrey & Starkey, Hugh (2005). *Study on the Advances in Civic Education in Education Systems: Good practices in industrialized countries*. London: Centre for Citizenship and Human Rights Education University of Leeds, UK and Institute of Education University of London, UK. Report prepared for the InterAmerican Development Bank Education Network of the Regional Policy Dialogue.

Parker, Garvin (2000). *Citizenship, Contingency & Countryside: Rights, Culture, Land & the Environment*. London & New York: Routledge.

PCS (2004). *Framework for 21st Century Skills*. [online] at: www.21stcenturyskills.org

Peterson, Andrew & Knowles, Catherine (2009). *Active Citizenship: A Preliminary Study into Student Teacher Understandings*. Journal of Educational Research, Vol 51 No 1, PP 39-59. Mar 2009.

Prior, Warren (1999). *What it means to be a "Good citizen" in Australia: Perceptions of Teachers, Students and Parents*. Theory and Research in Social Education, Spr 1999 Vol 27, No 2 P215-248.